

Окремі аспекти використання фіктивних підприємств для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом

Марчук Макар Петрович –

старший науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, кандидат юридичних наук

У статті досліджено окремі аспекти використання фіктивних підприємств для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, зокрема: розглянуто можливі способи легалізації доходів з використанням фінансово-господарської діяльності, розроблено умовну класифікацію фіктивних фірм, що використовуються для легалізації грошових коштів, і досліджено типові схеми, за допомогою яких здійснюються такі протиправні діяння.

Ключові слова: підприємницька діяльність, економічні злочини, фіктивне підприємництво, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, злочинні схеми використання фіктивних підприємств, протидія фіктивному підприємництву.

Постановка проблеми. Серед низки визначених кримінальним законодавством економічних злочинів, вирізняється високими показниками та рівнем латентності фіктивне підприємництво [1, с. 196]. Лише за 9 місяців 2014 року підрозділами ДСБЕЗ зареєстровано 128 таких кримінальних правопорушень і 125 особам повідомлено про підозру вчинення відповідного злочину [2]. Загалом органами внутрішніх справ було викрито 334 фіктивні фірми, діяли або вчиняли фінансові операції – 199 фіктивних фірм і конвертаційних центрів [3]. За аналогічний період 2013 року підрозділи ДСБЕЗ зареєстрували

201 правопорушення за статтею 205 Кримінального кодексу України, однак лише 91 особі повідомили про підозру його вчинення [4]. Протягом цього ж часу органами внутрішніх справ викрито 649 фіктивних фірм, при цьому 439 фірм і конвертаційних центрів діяли або вчиняли фінансові операції [5]. Наведені статистичні дані хоча й демонструють певний спад кількості виявлених правопорушень за ст. 205 Кримінального кодексу України, але підтверджують, що сьогодні продовжує існувати досить велика кількість фіктивних підприємств, конвертаційних центрів і “податкових ям”, діяльність яких активно впливає на розвиток усього тіньового сектору економіки України.

Суспільна небезпека фіктивного підприємництва полягає в:

- заподіянні майнової шкоди юридичним особам, громадянам, а також державі;
- сприянні розширенню масштабів недобросовісної конкуренції та незаконної конвертації безготівкових коштів у готівку;
- легалізації (відмиванні) коштів, здобутих злочинним шляхом;
- приховуванні фактів заняття забороненими видами діяльності;
- створенні передумов для ухилення від оподаткування і для досягнення інших протиправних цілей [6, с. 43].

Одними з найбільш популярних способів використання фіктивних підприємств є їх застосування з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. При цьому, з кожним наступним днем правопорушники розробляють нові злочинні схеми з використанням відповідних підприємств, а дієві заходи щодо протидії таким злочинам відсутні.

Стан дослідження. Варто зазначити, що окремі аспекти фіктивного підприємництва та легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, зокрема, особливості створення, функціонування фіктивних підприємств і притягнення до відповідальності за такі злочини досліджувалися багатьма науковцями та практиками. Серед науковців найбільш концептуальний внесок у вивчення та розроблення шляхів вирішення поставленої проблеми зробили В. М. Вересов, Л. М. Дуднік, О. О. Дудоров, І. Є. Криницький, В. В. Лисенко, В. О. Навроцький, Ю. В. Опалінський, В. М. Попович, Е. П. Соловйов, З. А. Тростюк, М. І. Хаваронюк, А. Г. Чубенко та ін.

Аналіз наукових джерел, податкової практики і нормативно-правових актів свідчить, що певні позитивні зміни у протидії фіктивному підприємництву та його використанню в інших злочинних схемах відбуваються. Проте, ще багато проблем залишаються не вивченими, а правоохоронна та законодавча діяльність є такими, що не створюють належних умов для ефективно протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, з використанням фіктивних підприємств.

Метою статті є проведення класифікації фіктивних підприємств і здійснення аналізу основних злочинних схем та методів використання таких організацій для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Виклад основного матеріалу. Наявність на вітчизняному ринку значних обсягів коштів, які мають незаконне або сумнівне походження, створює для суб'єктів підприємництва ризик втягнення їх у незаконну фінансову діяльність. Мова йде про легалізацію (відмивання) незаконно отриманих коштів, а також про ризик формування суб'єктами підприємства, особливо банками, інвестиційними, страховими компаніями свого фінансового ресурсу за рахунок таких коштів, утворення і використання позабалансових фінансових інструментів, формування взаємовідносин з фіктивними організаціями і підприємствами. Всі ці детермінанти тим чи іншим чином утворюють для суб'єктів підприємства загрозу протизаконної діяльності з очевидними для них наслідками [7, с. 150]. Відповідно до статистичних даних МВС України, лише за 2013 рік при легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, було виявлено 37 фіктивних фірм і конвертаційних центрів [8].

Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, за допомогою фіктивних підприємств передбачає:

1) документальне оформлення витрат товарно-матеріальних цінностей, які фактично були реалізовані за готівку;

2) легалізацію коштів, що знаходяться у "тіньовому" обороті, з метою здійснення офіційних інвестицій, капіталовкладень, придбання нерухомості, цінних паперів тощо;

3) документальне заниження витрат з метою скорочення офіційно одержаного сукупного валового доходу і зменшення податкових зобов'язань;

4) використання багаторівневих схем товарно-грошових потоків, у яких між реальними суб'єктами господарювання розташовується фіктивна фірма, через котру спрямовується рух товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, з метою коректування вартості товарно-матеріальних цінностей на етапі їх проходження через фіктивне підприємство [9, с. 172].

В юридичній літературі можна знайти певний перелік можливих способів легалізації доходів з використанням фінансово-господарської діяльності. Це створення:

– фіктивних фірм і здійснення через них різних правочинів та угод, у першу чергу, недійсних (у тому числі фіктивних, удаваних);

– леббанків, конвертаційних центрів [10, с. 91];

– підприємств зі змішаною формою власності та розміщення їх філій в офшорних зонах [11, с. 92];

– торговельних компаній та підприємств спеціально для відмивання коштів [12];

– систем нецільового використання неприбуткових (некомерційних) організацій (закладів освіти, спорту, культури, громадських організацій) для легалізації за допомогою спонсорських проектів [13, с. 268].

Як бачимо, фіктивні фірми використовуються практично в усіх механізмах відмивання доходів. Вони легалізують незаконні кошти, переводять у готівку безготівкові фінансові ресурси, проводять різні незаконні грошові операції. Однією з причин цього є низка прогалів у законодавстві. Наприклад, можливість формування значних сум неіснуючого податкового кредиту. Для цього розробляються і втілюються в життя спеціальні схеми із рядом фіктивних підприємств. За допомогою цих фірм інші підприємства коригують вартість товарно-матеріальних цінностей так, щоб ціна по їх придбанню була вищою, ніж ціна продажу. Це, у свою чергу, призводить до значних втрат Державного бюджету [14, с. 159].

Зазвичай фіктивні фірми створюються на короткий термін, іноді навіть під виконання конкретних операцій, а після цього просто ліквідуються, реорганізуються, зникають їх власники. При цьому, одні підприємства уникають постановки на податковий облік, але за звітний період пропускають значні суми. Інші ж постійно здійснюють певну господарську діяльність, мають підставного директора та регулярно звітують у податкові органи й мають повний пакет підроблених документів на нелегальний товар.

У схемах "відмивання" грошей важливу роль відіграють компанії, розміщені в так званих офшорних зонах. Тому легально діючим суб'єктам підприємницької діяльності необхідно бути особливо обережними в взаємовідносинах з такими компаніями, і перш за все, при проведенні фінансових операцій [9, с. 170].

На основі вищевикладеного, можна створити умовну класифікацію фіктивних фірм, що використовуються для легалізації грошових коштів, і схем легалізації доходів за їх допомогою. Фіктивні підприємства доцільно класифікувати наступним чином.

1. За роллю у заволодінні грошовими коштами (ресурсами):

– головні (основні) фіктивні підприємства. Це підприємства, які в ланцюжку злочинних схем виконують головну роль із заволодіння товарно-матеріальними цінностями або грошовими коштами, оскільки на них покладається основне завдання отримання неконтрольованого прибутку;

– допоміжні (проміжні) фіктивні підприємства (виконують обслуговуючі функції).

2. За часом існування:

– ті, що створюються для разової легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом. Такі фірми зазвичай реєструються з використанням корупційних зв'язків у відповідних державних органах на підставну особу, померлого, особу без визначеного місця проживання, викрадений чи підроблений паспорт. Одноразовими фірмами можуть укладатися фіктивні угоди на великі суми з легальними (законослухняними) підприємствами про поставку товарів або виконання послуг, приховуючи справжній характер угоди. Несплата податків за укладені угоди фірмою “фантомом” призводить до того, що відповідна фіктивна фірма досить легко виявляється правоохоронними органами. Однак, притягнути її власників чи реєстраторів до відповідальності практично неможливо. Адже, у випадках, якщо Господарський суд визнає такі угоди недійсними, представники фіктивної фірми, отримавши попередню оплату за товари і послуги, зникають (переховуються), а вся відповідальність за укладеними угодами, по податкових зобов'язаннях, припадає на легальну фірму, яка контактувала з фіктивною фірмою;

– такі, що постійно використовуються для легалізації доходів. Вказаний вид юридичних осіб постійно використовується в ланцюгу дій легалізаторів. Вони здійснюють певний вид господарської діяльності, мають підставного директора, регулярно звітують у податкові органи, мають повний пакет підроблених документів на нелегальний товар. Такі фірми зазвичай укладають договори на менші суми, однак загальна вартість фінансових операцій може бути значно більшою, ніж у фіктивних підприємств з коротким терміном існування.

3. За типом юридичної особи:

– ті, що створені для безпосередньої легалізації коштів. Це “чорні” та “сірі” фірми. Ці юридичні особи реєструються з метою надання правомірному вигляду володінню, користуванню, розпорядженню доходами або діям, спрямованим на приховування джерел походження таких доходів;

– так звані “буферні”, створені для заплутування слідів і являють собою абсолютно легальну структуру, всі без винятку операції якої прозорі та правомірні. Буферна фірма виступає ланцюгом в алгоритмі легалізації в ролі запобіжника та посередника. При здійсненні правоохоронними та іншими контролюючими органами (суб'єктами фінансового моніторингу) планових перевірок це не дозволяє одразу ж вийти на “чорну” та “сіру” фірми, що використовуються для легалізації [14].

4. За територіальним принципом:

– вітчизняні. Відмивання коштів за допомогою фіктивних фірм, що діють на території України. Скоєння відповідного злочину найчастіше відбувається у секторах так званих “швидких грошей” – у паливно-енергетичному та агро-

промислового комплексах, на ринку підакцизних товарів, у кредитно-фінансовій системі, на фондовому ринку, в шоу бізнесі, зовнішньоекономічній діяльності;

– створені в офшорних зонах. Пільги офшорного бізнесу, які надаються керівництвом ряду країн, використовуються міжнародними шахраями, в першу чергу, для реєстрації різноманітних фіктивних фінансових установ. Особливо привабливими для них є компанії в фінансових центрах Багамських островів і Кіпру. В мережі Інтернет та іноземних періодичних виданнях досить багато реклами банків, розташованих в офшорних зонах, які обіцяють значні відсотки і серйозні пільги, але які насправді створені лише для виманювання грошей [7, с. 30].

Існують і так звані “універсальні” фіктивні фірми, об'єднані в постійно оновлювану розгалужену систему фіктивних фірм, підконтрольних банків (або зв'язків зі службовими особами банківських установ, що дозволяє тісно співпрацювати з ними), закордонних офшорних фірм (для розміщення безготівкової іноземної валюти поза межами України), валютних рахунків фізичних осіб у банках України (для подальшого переведення у готівкову вільноконвертовану валюту), так званих “вікон” на кордоні (для ввезення контрабандним шляхом готівкової валюти), широкого кола постійних “клієнтів”, яке забезпечується наявністю дилерської мережі в різних регіонах [9, с. 179].

Загалом під час легалізації злочинних доходів використовуються договори: купівлі-продажу (зокрема цінних паперів), оренди, страхування, довірчого управління, доручення, комісії, контрактації, поруки, про надання інформаційно-консультаційних, аудиторських, юридичних, бухгалтерських, маркетингових, брокерських та інших послуг [9, с. 174].

Одними з найпоширеніших способів відмивання коштів через фіктивні підприємства є наступні:

1. Електронний переказ коштів на рахунки фіктивних фірм. Електронні грошові перекази є одним із засобів, які можуть бути використані для тінювого переведення грошей в межах і поза межами державних кордонів [16, с. 25].

2. Використання суб'єктів сектору страхування для відмивання коштів. Страхувальний ринок привабливий для суб'єктів відмивання тим, що часто страхові послуги реалізуються за допомогою брокерів-посередників, які діють незалежно від страхової компанії, що пропонує страховий продукт, а також із застосуванням перестрахування ризиків, у тому числі за кордоном.

Щодо злочинних схем, які використовують легалізатори, то переважають застосування різноманітних безтоварних операцій. Суть відповідної схеми полягає у тому, що через фіктивні підприємства (за документами) реальним підприємством купуються товарно-матеріальні цінності. Далі, суб'єкт підприємницької діяльності за документами реалізує отриманий товар на адресу фіктивних підприємств, але ціна вже вказу-

ється в декілька разів нижча, ніж та, за якою були придбані товарно-матеріальні цінності. Результатом відповідної операції є те, що формується від'ємне значення податку на додану вартість і це дозволяє підприємству (платнику податків) претендувати на відшкодування ПДВ з бюджету або таким чином мінімізувати податкові зобов'язання, які є у підприємства.

Досить поширеною є схема ухилення від сплати податку на додану вартість. Вона базується на тому, що операції з товарно-матеріальними цінностями проводяться за нижчими цінами. Відповідна операція допомагає мінімізувати сплату ПДВ і мита та сформувати податковий кредит з ПДВ, адже митна вартість імпортованих товарів знижується. Для цього в схемі застосовуються офшорні підприємства, які є постачальниками товарно-матеріальних цінностей. Такі фіктивні підприємства створюються спеціально для проведення подібних операцій. У свою чергу, імпортер, одержавши товар, реалізує його через ланцюг фіктивних фірм до кінцевого споживача. Фіктивні підприємства завищують вартість товарів до того рівня цін, які існують на даний момент на ринку України для даних товарів [17].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, фіктивні підприємства є невід'ємним елементом у механізмі легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Процес їх створення і подальшого використання постійно вдосконалюється, що потребує застосування адекватних засобів протидії фіктивному підприємству, розробки відповідних наукових рекомендацій.

Важливою умовою протидії втягуванню суб'єкта підприємництва в незаконну фінансову діяльність через відмивання незаконно отриманих доходів є діяльність працівників суб'єкта, які обслуговують чи іншим чином забезпечують його фінансові операції та налагодження їх взаємодії з правоохоронними органами. І працівники, і правоохоронці мають чітко знати як ознаки сумнівних операцій, так і особливості своєї поведінки у таких випадках, для чого повинні розробитись відповідні нормативні документи, програми протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом.

Для боротьби з цим злочинним явищем, на нашу думку, має бути встановлений дієвий контроль за відправниками значних фінансових ресурсів і бенефіціарами, а також за здійсненням альтернативних операцій переказу коштів та визначенням фінансових установ, через які здійснюються відповідні операції. Відшукування цих зв'язків із використанням наявних інформаційних систем у поєднанні з іншими перевірочними заходами є найбільш надійним шляхом для виявлення різних правопорушень, пов'язаних із фіктивною діяльністю підприємств.

Щодо здійснення подальших досліджень у цій сфері, то доцільним є вивчення пріоритетних напрямків державної політики по реформуванню економіки з метою спрощення та впоряд-

кування державної системи реєстрації саме для суб'єктів господарювання. Процес реєстрації є головним процесом легалізації діяльності суб'єкта господарювання та, крім того, складовою частиною державної політики дерегуляторної реформи економіки. І від того, які умови легалізації визначить держава, залежать, у першу чергу, темпи розвитку економіки та вирішення соціальних проблем.

Список використаних джерел

1. Грін О. Роль "фіктивних підприємств" у функціонуванні організаційно-економічного механізму оподаткування підприємницької діяльності громадян в Україні / О. Грін, В. Кміть // Формування ринкової економіки України. – 2009. – № 19. – С. 195–199.
2. Звіт про окремі види кримінальних правопорушень, виявлені підрозділами ДСБЕЗ за 9 місяців 2014 року, форма звітності затверджена Наказом МВС України від 27 груд. 2012 р. № 1204 / Відомчий документ.
3. Звіт про результати діяльності органів внутрішніх справ за пріоритетними напрямками роботи за 9 місяців 2014 року, форма звітності затверджена Наказом МВС України від 28 груд. 2012 р. № 1209 / Відомчий документ.
4. Звіт про окремі види кримінальних правопорушень, виявлені підрозділами ДСБЕЗ за 9 місяців 2014 року, форма звітності затверджена Наказом МВС України від 27 груд. 2012 р. № 1203 / Відомчий документ.
5. Звіт про результати діяльності органів внутрішніх справ за пріоритетними напрямками роботи за 9 місяців 2013 року, форма звітності затверджена Наказом МВС України від 28 груд. 2012 р. № 1209 / Відомчий документ.
6. Зеленкевич В. А. Деякі питання визначення ознак фіктивного підприємництва / В. А. Зеленкевич // Влада. Людина. Закон. – 2013. – № 3 (114). – С. 43–45.
7. Зубок М. І. Економічна безпека суб'єктів підприємництва : навч. посіб. / М. І. Зубок, В. С. Рубцов, С. М. Яременко та ін. ; [під заг. ред. М. І. Зубка]. – К. : Міжнар. фонд соц. адаптації, 2012. – 226 с.
8. Звіт про результати діяльності органів внутрішніх справ за пріоритетними напрямками роботи за 12 місяців 2013 року, форма звітності затверджена Наказом МВС України від 28 груд. 2012 р. № 1209 / Відомчий документ.
9. Журавель В. Фіктивні підприємства у механізмі легалізації "брудних" коштів / В. Журавель, В. Білоус // Вісник Акад. правових наук України. – 2004. – № 3 (38). – С. 169–180.
10. Корж В. Способи легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих організованими групами, злочинними організаціями / В. Корж // Право України. – 2003. – № 1 – С. 90–95.
11. Андрущенко І. Р. Проблеми виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються в офшорних зонах / І. Р. Андрущенко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2002. – № 5. – С. 91–96.
12. Волобуєв А. Ф. Особливості механізму легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом [Електронний ресурс] / А. Ф. Волобуєв // Офіц. веб-портал Нац. Акад. внутр. справ. – Режим доступу : www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2002_1/volobuev.htm.
13. Рымарчук А. И. Отмывание грязных денег: международные и национальные системы противо-

действия / А. И. Рымарук, Ю. М. Лысенков, В. В. Капустин и др. ; [под ред. проф. А. И. Рымарука]. – К., 2003. – 332 с.

14. Макаруч Р. До питання про існування “податкових ям” в Україні / Роман Макаруч // Актуальні питання державотворення в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 14 квіт. 2013 р.). – К., 2013. – С. 158–160.

15. Патерлюк Д. А. Підприємства як елемент криміналістичної характеристики легалізації (відмивання) коштів, здобутих злочинним шляхом [Електронний ресурс] / Д. А. Патерлюк // Радник : укр. юрид. портал. – Режим доступу :

<http://radnuk.info/statti/555-kruminalist/14629-2011-01-18-21-49-46.html>.

16. Гуржій С. Г. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспект : навч. посіб. / С. Г. Гуржій, О. Л. Копиленко, Я. В. Янушевич та ін. – К. : Парлам. вид-во, 2005. – 216 с.

17. Найпопулярніші схеми ухилення від сплати ПДВ [Електронний ресурс] / веб-сайт НахOptima. – Режим доступу :

<http://taxoptima.com.ua/content/naupopulyarnishi-shemi-uhilennya-vid-splati-pdv>.

В статье исследованы отдельные аспекты использования фиктивных предприятий для легализации (отмывания) доходов, полученных преступным путем, в частности: рассмотрены возможные способы легализации доходов с использованием финансово-хозяйственной деятельности, разработана условная классификация фиктивных фирм, используемых для легализации денежных средств, и исследованы типовые схемы, с помощью которых осуществляются такие противоправные деяния.

The article investigates some aspects of the use of fictitious enterprises for the legalization (laundering) of proceeds from crime, including: the possible ways of legalization of proceeds from the use of financial and economic activities developed conventional classification fictitious companies used to legalize cash and studied using templates which made such wrongful acts.

Стаття надійшла до редакції журналу 23 жовтня 2014 року.